

ЗА ПРЕДНАЗНАЧЕНИЕТО НА НЯКОИ ЖЕНСКИ АНТРОПОМОРФНИ ФИГУРИ – ХРОНОЛОГИЧЕСКИ ИНДИКАТОР НА КЪСНИЯ ХАЛКОЛИТ

Стефан Чохаджиев

Сред множеството групи артефакти от времето на късния халколит емблематично място за епохата заема антропоморфната пластика. Тук няма да разглеждам нейната богата типология, която е била изкушение за много археолози и изкуствоведи.

Вниманието ми е насочено към конкретни женски антропоморфни изображения с общи елементи във формата и украсата. Повод за интереса ми към тях бе откриването на фрагменти от такива фигурки по време на разкопките ми през 2002 г. в селищната могила край село Хотница. Сходни, но запазени фигурки открил Никола Ангелов при проучванията си на могилата в края на 50-те години.

Позволявам си сега за първи път да обявя интересните наблюдения, които направих в края на археологическото си лято, като ги посвещавам на нашия обиляр проф. Златозара Гочева. Искрено ѝ желая да запази още много години сегашната си жизненост и научната си и преподавателска ангажираност.

На пръв поглед керамичните антропоморфни изображения, които ще коментирам, принадлежат на различни типологични групи. Общото, което ги свързва, е желанието на древните майстори да представят женско тяло, явно в напреднала бременност, водеща до определена деформация на фигурата.

Всички женски антропоморфни изображения – съдове или фигурки, са моделирани сумарно и имат най-общо приблизително яйцевидна форма.

В тази обобщена група се разграничават няколко основни типа:

1. Антропоморфни съдове с подвижна глава – капак, която най-често липсва. Като примери могат да бъдат посочени съдо-

вете от Юнаците (обр. 1, 5) (Терзийска-Игнатова 2000, 117, обр. 1, 4) и Голямо Делчево – XIV хоризонт (Тодорова и кол. 1975, 202, Табло 89, 8).

2. Изцяло моделирани кухи антропоморфни фигурки с разперени встрани кухи израстъци-ръце. Такива изображения са познати от цялата територия на разпространение на културния комплекс КГК, VI – Юнаците (обр. 1, 6) (Терзийска-Игнатова 2000, 117, обр. 1, 8), Караново (обр. 1, 3) (Кънчев 1973, № 30), Каменар, Разградско (обр. 1, 2) (Nikolov 1988, Abb. 174), Загорци, Ново-загорско (обр. 1, 1) (Raduncheva 1976, 61), Хотница (обр. 1, 4) и др.

3. Плътни фигурки с подчертана вдлъбнатина в основата. Такива са публикувани от множество къснохалколитни селища – Софрониево, Врачанско (Николов 1971, 11, обр. 5); Кортен, Ново-загорско (обр. 1, 7) (Кънчев 1973, № 35); Белотинци, Монтанско (обр. 1, 9) (Александров 1981, 35, обр. 5 г-е); Дъбене (обр. 1, 8) (Nikolova 2000, 84, Fig. 6.15); Голямо Делчево – XV хоризонт (Тодорова и кол. 1975, 208, Табло 96, 14); Русе (Георгиев, Ангелов 1952, 172, обр. 162, 1); Хотница и др. При отделни екземпляри около гърдите има кръгла вдлъбнатина (обр. 1, 7).

4. Изцяло затворени кухи фигурки. Две такива са известни от Русе (обр. 1, 10, 11) (Георгиев, Ангелов 1957, 108, обр. 65; Георгиев, Ангелов 1952, 172, обр. 162, 2); Деветашката пещера (обр. 1, 13) (Миков, Джамбазов 1960, 96, обр. 73 а); Караново (обр. 1, 12) и Хотница (обр. 2).

Освен със сфероидната си форма, повечето от тези женски антропоморфни изображения се свързват помежду си и със сходната си украса. Тя се състои от единични вертикални линии или ленти от няколко врязани или надраскани линии, често запълнени с червена боя.

Без да се задълбочавам в символиката на тези изображения, приемам, че кухината, която по различен начин се демонстрира във всяка една от тях, може да се свърже с женската утроба и идеята за плодородие. Антропоморфните съдове с подвижни глави-капаци и кухите фигурки с отвори в ръцете вероятно са използвани в обреди (Тодорова 1986, 202–203; Николов 2002, 320), при които в тях са наливани

течности или каши, с които халколитният човек е желаел изобилие в плодородието и оцеляване при раждането.

Характерната украса върху повечето антропоморфни изображения се състои от вертикални линии или ленти. Според В. Николов те символизируют потоци вода, а самите фигури са участвали вероятно в обреди за измолване на дъжд (Николов 2000, 320). Поради факта, че изображенията са на жени в напреднала бременност и очакващи раждане, ми се струва вероятна и възможността те да са облечени в специално за случая практично облекло – раирана дълга роба.

В тази светлина искам да разгледам и една куха фигурка от Хотница (обр. 2), открита от Никола Ангелов в най-горния, I строителен хоризонт на могилата. Тя е със запазена височина (без главата) 0,07 м и максимален диаметър 0,04 м. Дебелината на стените е между 0,004 и 0,01 м. Отчупени са главата и ръцете. Повърхността ѝ е сивокафява. Украсата се състои от коси и вертикални ленти, запълнени с надрасквания. Фигурката принадлежи към групата на т.нар. “дрънкалки” (Тодорова 1980, 62), които при разклащане издават специфичен шум. След внимателно пробиване на отвор в шията, на мястото на отчупването на главата, успях да извадя дрънкащите предмети¹. Те са 9 на брой – осем полусферични керамични топчета и торс (обр. 2 2,4). Топчетата имат сивочер цвят, добре загладена повърхност и са отлично изпечени. Те са с различна височина – от 0, 004 до 0, 006 м, и диаметър – 0, 003 – 0, 004 м. Торсът има сивокафяв цвят и размери 0, 011/0, 011/0, 004 м. Склонен съм да мисля, че във фигурката от Хотница са представени част от познанията на праисторическия човек за измерване на времето – продължителността на бременността и качествените промени на плода в деветия месец.

С приблизително същите размери са и двете кухи фигурки от Русе. Едната, която по форма и украса е най-близка с фигурката от Хотница, има пробит отвор върху гърдите (обр. 1, 10). Другата

¹ При неколкостратните опити с рентгенов апарат се оказва, че стените на фигурката не пропускат X-лъчите, а ги отразяват. В бъдеще при подобни изследвания трябва да се търсят други, неdestructивни методи.

фигурка (обр. 1, 11) е без украса. Според разкопвачите “В нея са поставени глинени топчета” (Георгиев, Ангелов 1952, 177), но с това се изчерпва цялата информация за нея. Съвсем лаконично е и описанието на фигурката “дрънкалка” от Деветашката пещера (обр. 1, 13) – “вътре в кухнята има топче” (Миков, Джамбазов 1960, 95). Личните ми наблюдения върху фигурката, както и от фигурката от Караново, са, че в тях има не едно, а повече топчета², които ми дават надежда за потвърждение на данните от хотнишката фигурка.

В заключение може да се обобщи, че в края на халколита широко разпространение не само по българските земи (Lazarović 2000, 14, Fig.2, 6, 7; Comşa 1976, 121, Fig. 23a; Dumitrescu 1974, 234, Fig. 254) получават група антропоморфни изображения – съдове и фигури с обща иконография. Те изобразяват женско тяло в напреднала бременност, облечено в дълга раирана роба (възможно е да е ритуална дреха). Вероятно тези съдове и фигури са участвали в обреди, свързани с измолване на плодородие и благополучно раждане. Специалното им предназначение може да бъде обяснено и с трудната им изработка – далеч по-сложна от изработката на монолитните изображения. Интересен би бил и отговорът на въпроса кога са изпичани дрънкащите предмети – преди да бъдат поставени във фигурката, или заедно с нея.

Фигурките “дрънкалки” несъмнено разкриват в нова светлина знанията и представите на халколитния човек за устройството на човешкото тяло, “магията” на неговото възпроизводство и опазване.

² За възможността да се запозная лично с фигурките от Деветашката пещера и Караново благодаря на ръководството на АИМ при БАН и уредничката на фонд “Праистория” Ст. Танева.

ЛИТЕРАТУРА

Александров 1981: Александров, Г. Новооткрити праисторически селища в Михайловградски окръг. – ИМСЗБ, 6, 1981, 27–45.

Георгиев, Ангелов 1952: Георгиев, Г., Н. Ангелов. Разкопки на селищната могила до Русе през 1948 – 1949 год. – ИАИ, XVIII, 1952, 119–194.

Георгиев, Ангелов 1957: Георгиев, Г., Н. Ангелов. Разкопки на селищната могила до Русе през 1950 – 1953 година. – ИАИ, XXI, 1957, 41–127.

Кънчев 1973: Кънчев, М. Праисторически и антични материали в музея – град Нова Загора. С., 1973.

Миков, Джамбазов 1960: Миков, В., Н. Джамбазов. Деветашката пещера. С., 1960.

Николов 1971: Николов, Б. Софрониево. Враца, 1971.

Николов 2002: Николов, В. Изобразителна дейност през халколита в Тракия. – В: Πύθη. Изследвания в чест на проф. Иван Маразов. *Studia in honorem Prof. Ivani Marazov* (ред. Р. Гичева и К. Рабаджиев). С., 2002, 315–325.

Терзийска-Игнатова 2000: Терзийска-Игнатова, Ст. Къснохалколитни антропоморфни съдове и култови масички от селищната могила при Юнаците, Пазарджишко. – В: Карановски конференции за праисторията на Балканите. 1. Тракия и съседните райони през неолита и халколита (ред. В. Николов). С., 2000, 113–120.

Тодорова и др. 1975: Тодорова, Х., Ст. Иванов, В. Василев, М. Хопф, Х. Квита, Г. Кол. Селищната могила при Голямо Делчево (Разкопки и проучвания, 5). С., 1975.

Тодорова 1980: Тодорова, Х. Классификация и числовой код пластики неолита, энеолита и ранней бронзовой эпохи Болгарии. – *Studia Praehistorica*, 3, 1980, 43–64.

Тодорова 1986: Тодорова, Х. Каменно-медната епоха в България (пето хилядолетие преди новата ера). С., 1986.

Comşa 1976: Comşa, E. Quelques considerations sur la culture Gumelnița (L'agglomération Măgura Jilavei). *Dacia*, NS, XX, 1976, 105–127.

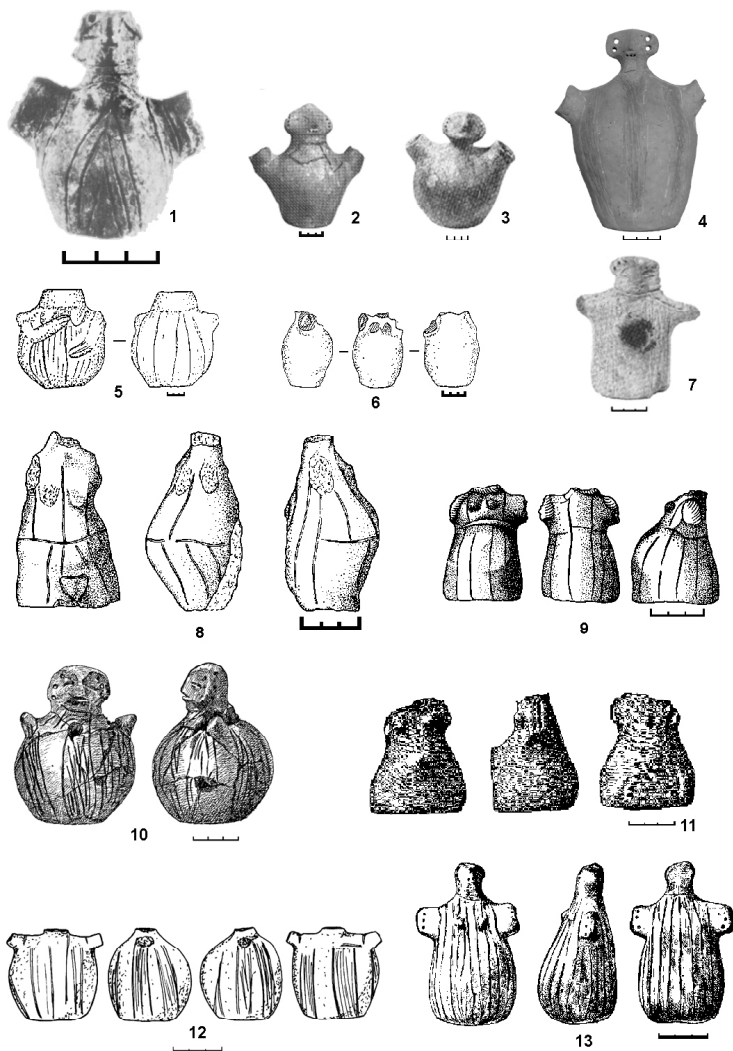
Dumitrescu 1974: Dumitrescu. VI. Arta preistorică Țn România. București, 1974.

Lazarovici 2000: Lazarovici, G. Vinča – Lengiel and Transylvania. – AMN, 37/1, Cluj-Napoca, 2000, 7–20.

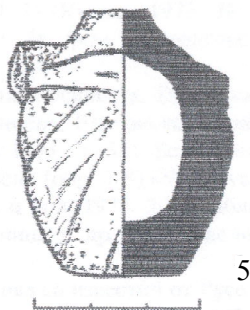
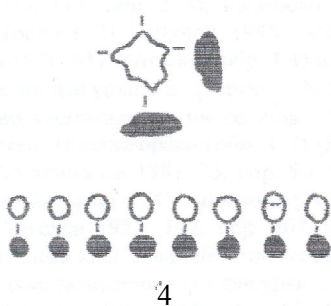
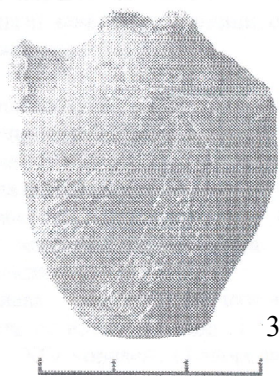
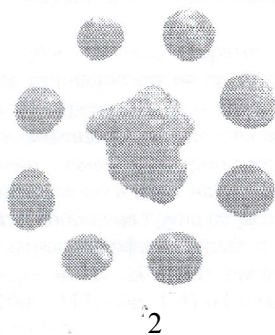
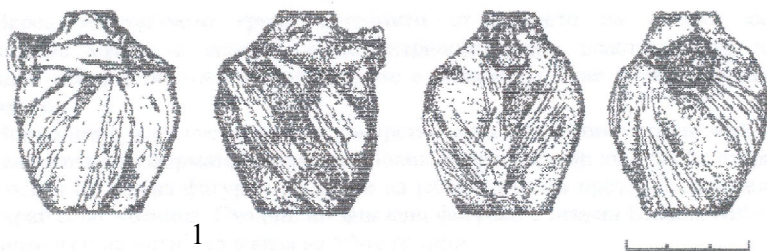
Nikolov 1988: Nikolov, V. Karanovo VI-Periode in Bulgarien. Belege zur Religion, Gesellschaft und Wirtschaft. – In: Macht, Herrschaft und Gold. Saarbrücken, 1988, 209–240.

Nikolova 2000: Nikolova, L. Towards the Neolithic and Copper Age Development in the Balkans (Data from the Stryama Valley). – In: Technology, Style and Society. Contributions to the Invasions between the Alps and the Black Sea in Prehistory (ed. L. Nikolova). BAR International Series 854, Oxford, 2000, 65–92.

Raduncheva 1976: Raduncheva, A. Prehistoric Art in Bulgaria from the Fifth to the Second Millennium B.C. – BAR Supplementary Series, 13, 1976.



Обр. 1. Кухи керамични антропоморфни фигури от късния халколит:
 1 – Загорци, 2 – Каменар, 3 – Караново VI, 4 – Хотница, 5, 6 – Юнаците,
 7 – Кортен, 8 – Дъбене, 9 – Белотинци, 10, 11 – Русе, 12 – Караново VI,
 13 – Деветашка пещера



Обр. 2. Куха антропоморфна фигурка “дрънкалка” от Хотница – I хоризонт: 1 – външен вид (рисунка), 2 – топчета и торс (фото), 3 – външен вид (фото), 4 – топчета и торс (рисунка и сечения), 5 – профил